

Klanczay Tibor Elnöki megnyitó

Idei reneszánsz ülészakunkat a török világ magyarországi kultúrájának szenteljük, s ehhez keresve sem találhattunk volna jobb színhelyet mint Szigetvár városát, a várat, illetve a dzsámit. Nemcsak a genius loci és a couleur locale, a szigetvári ostrom és a szigetvári hős emléke, a Szigeti veszedelem cselekményének színtere, valamint a nagy ellenfél, Szolimán halál- és nyugvóhelye, s a magyarországi török építészet egyik szép alkotásának bennünket körülvevő falai teszik e helyet oly alkalmassá tanácskozá-
sunk számára, de a hagyományokat fenntartó és éltető mai Szigetvár, a mai szigetváriak megértő segítsége és szíves vendéglátása is. Mindenekelőtt üdvözlöm ezért körünkben Szigetvár városának képviselőjét, Petőh Sándort, a városi tanács elnökhelyettesét, megköszönve neki, hogy felkarolta kezdeményezésünket és megtisztelt jelenlétével. Különös megbecsüléssel és szeretettel szeretném köszönteni a Szigetvári Várbarátok Körét. Azt az intézményt, amely nagy részt vállalt az ülészak előkészítésében, s személy szerint tiszteletbeli elnökét, sokunk kedves barátját, Molnár Imrét, ülészakunk előkészítő bizottságának tagját. A Szigetvári Várbarátok Köre, melynek évtizedek óta Molnár Imre a lelke és animátora, az ország egyik legeredményesebben működő honismereti, hagyomány-ápoló egyesülete. Ama kevés ilyen intézmény közé tartozik, amely egyszerre és együtt szolgálja a szélesebb értelemben vett népművelést és a tudományos kutatást. Az évről évre megrendezett Zrínyi-ünnepségek tömegeket mozgatnak meg, és újabb és újabb nemzedékek számára teszik élménnyé a szigetvári hősi múlttal való találkozást. De ugyanakkor a Várbaráti Kör szívósan törekszik az új ismeretek, új források feltárására; értékes gyűjteményének, könyvtárának ritkaságokkal, fontos emlékekkel való gyarapítására, a szaktudományt szolgáló kiadványok közrebocsátására. Az Irodalomtudományi Intézet Reneszánszkutató Csoportjának és a reneszánsz-kutatásban, illetve a mostani témánkban érdekelt egyetemi tanszékeknek a terve, egy szigetvári tudományos ülészak szervezése, ezért találkozhatott a helyi politikai és társadalmi szervek s mindennekfelett a Várbaráti Kör megértésével, amiért mindannyian hálával tartozunk.

Tanácskozásunk beleilleszkedik abba az eseménysorozatba, mellyel társadalmunk és tudományos életünk Buda vára 1686. évi visszafoglalására emlékeznek, s ennek köszönhetően élvezzi a Magyar Tudományos Akadémia és a Hazafias Népfront erkölcsi és anyagi támogatását, melyért őszinte köszönetünket nyilvánítjuk. Ülészakunk témája azonban nem közvetlenül a jubileumi eseményhez kapcsolódik, ez némileg kívül is esik már kompetenciánk időkorén, hanem figyelmünket arra kívánjuk összpontosítani, hogy mi ért véget 300 évvel ezelőtt, milyen volt az 1686-ban megszűnő magyarországi török világ kultúrája. És itt a szó szoros értelmében a török világ érdekel bennünket, vagyis, a kultúra a török hódoltság területén. Ebből eleve következik, hogy a török által elfoglalt terület sokszínű és sok-etnikumú mű-

---

velődése, az egyes kultúrák egymás mellett élése és egymásra hatása a figyelmünk tárgya. Témánk ezért magyar is, nemzetközi is. Ezt az alkalmat ragadom meg arra, hogy tisztelettel köszöntsem osztrák és török vendégeinket, akik közreműködésükkel éppen témánk nemzetközi jellegét és fontosságát dokumentálják.

Ülésszakunk programja felöleli a hódoltság korabeli magyar–török–szerb–zsidó kulturális egymás-mellett, illetve együtt-élés legkülönbözőbb témáit. E témák természetesen még tovább bővíthetők lennének. Eredetileg több előadást is terveztünk, de részben a rendelkezésünkre álló időkeret, valamint a török hódoltság több kitűnő szakemberének másirányú elfoglaltsága határt szabott tematikánk gazdagításának. A tervezett előadások közül egynek az elmaradását azonban fokozottan fájlnunk kell. Kitűnő kollegánk és kedves barátunk Dán Róbert előadása is szerepelt eredetileg programunkban. Tragikus gyorsasággal távozott el körünkől, mindannyiunk s a magyar reneszánsz-kutatás nagy veszteségére. Annak az állandó, de ugyanakkor folyton megújuló közösségnek, mely most itt a szigetvári dzsámiban gyűlt össze, Dán Róbert az egyik hűséges és legaktívabb tagja volt. Tudományos karrierje is ebben a baráti közösségben bontakozott ki; különleges szakismeretével pedig a 16–17. századi magyar kultúra addig nem ismert összefüggéseit, vonatkozásait tudta számunkra megmutatni. Ezt a célt szolgálta volna az immár örökre elmaradt szigetvári előadása is.

Bevezető szavaimban még arról szeretnék néhány szót szólni, hogy mit is várunk ettől a tanácskozástól. Elsősorban a török-kérdés realisabb, illúzióktól és egyoldalúságoktól mentes megítélésének elősegítését. Történettudományunk sokat tett már ennek érdekében, különösen az utóbbi évtizedekben, építve turkológusaink igen jelentős munkásságára, forráskiadványaira. Mégis, a másfél évszázados török hódoltság magyar történetét elsősorban mint a királyi Magyarország és Erdély történetét tárgyalja még ma is történetírásunk. Tény, hogy a magyar politikai történet az országnak a töröktől meg nem szállt területein volt folyamatos, de a magyar nép és Magyarország története a török uralom alatt is folytatódott, más körülmények, más feltételek között. A hódoltság ismerete még korántsem épült be Magyarország történetének egészébe. Pedig, ha a 16. század utazóinak leírásait vagy a nyugat-európai országokban ekkoriban oly sűrűn megjelenő földrajzi, világ-ismertető munkákat, kézikönyveket nézzük, akkor ezek számára evidens tény az országnak, mint történeti alakulatnak az egysége, a politikai széttagoltság ellenére is. A Konstantinápolyba tartó követek útibeszámolóikban magától értetődően a Száván átkelve jelzik, hogy most hagyják el Magyarországot, holott már jó ideje ugyanannak a török hatalomnak a területén jártak. S ez nem is meglepő, hiszen világos, egyértelmű határvonal általában nem volt a hódolt és hódolatlan területek között, sőt – miként újabban különösen Hegyi Klára és Szakály Ferenc művei erre nagy nyomatékkal rámutattak –, a hódoltság jelentős részén kialakult egy sajátos török–magyar kondominium.

Sajnos, a kutatások kevésbé terjedtek még ki a kulturális összetevőkre. Pedig ezek vizsgálata elengedhetetlen ahhoz, hogy realisan vonhassuk meg a török hódoltság mérlegét. Így mindenekelőtt ideje volna, ha művelődéstörténetünk végre valóságos képet tudna alkotni arról, hogy kulturális értékeink (épületek, művészeti alkotások, könyvek, levéltárak stb.) közül mi pusztult el a hódoltság idején és ki volt a pusztító. Mert bár a pusztulás fő oka kétségkívül a török hódítás, de a pusztítás végrehajtói

nem feltétlenül a törökök. A török vallási okokból rombolta a képeket és szobrokat, de ugyanezt tette a reformáció helvét iránya is. S mi történt a könyvtárakkal? Menyitit menekítettek el belőlük a tulajdonosaik, s mi lett a sorsa a visszamaradó anyagoknak. Erre egyszerűen rámondjuk, hogy elpusztította a török. Nem vagyok benne biztos, hogy a dolog ilyen egyszerű. A szegedi és gyöngyösi ferences kolostor könyvtára pl. megmaradt, sőt az utóbbiba számos más kolostor könyveiből is sokat begyűjtöttek. Mint ahogy a levéltárak sorsa sem egyértelmű. A török uralom alá került területek levéltárai ma nincsenek meg. De különös dolog, hogy midőn Báthory Zsigmond csapatai az 1590-es években visszafoglalták a csaknem félévszázada török kézen volt Aradot és Csanádot, mindkét káptalan levéltárát helyükön találták, s azt biztonság kedvéért Gyulafehérvárra szállították – hogy ott azután néhány év múlva Basta csapatai gyűjtogatásának essenek áldozatul. S az ország kulturális örökségének talán legrepresentatívabb részét alkotó épületek: templomok, kolostorok, paloták, várak stb.? A hódítás vagy a visszafoglalás volt-e a fő oka pusztulásuknak? Vagy esetleg a 18. század nemtörődömsége? A székesfehérvári bazilikában a 18. század elején még miséztek, s a magyar királyok koronázó templomának utolsó még álló épületrészét, Mátyás sírkápolnáját 1800-ban rombolták le, mert zavarta a püspöki kert kialakítását. Kiknek esett áldozatul tehát a középkori Magyarország épületkincese? A hódítóknak, a felszabadítóknak vagy az újjáépítőknak?

És van-e világos képünk arról, hogy mi új épült a hódoltság területén? Ha nem is magyarok építkeztek, megbecsüléssel kell őriznünk amit mások, törökök, szerbek – vagy ahogy akkor mondták rájuk –, zsidók alkottak. Ezekből is kevés maradt, különösen a török emlékekből.

De ami minket talán leginkább érdekel, hogyan élt tovább a magyar irodalom vagy pontosabban a magyar írott kultúra a hódoltság területén. Megmaradt-e a magyar irodalom valamelyes fokú kontinuitása a hódoltságban? A 16. század egyik legszebb magyar éneke, Vég Mihály zsoltára török uralom alatt született, s Szegedi Kis István Ráckeven olyan műveket írt, melyeket számos kiadásban jelentettek meg azután Svájc nyomdászai. S milyen szálak fűzték össze a szabad és hódolt területek értelmiségét, milyen mértékben jutottak el a könyvek a hódoltsági területekre? Esze Tamás és Kathona Géza tanulmányai nagyon megfontolandó tényeket sorakoztattak már fel e vonatkozásban.

Nem óhajtom szaporítani e rögtönzés-szerű kérdések számát. Csupán jelezni kívántam, hogy a kutatásnak a hódoltság művelődéstörténete terén még rengeteg a tenivalója. Biztos, hogy e mostani ülészak csak a megválaszolásra váró kérdések kis részére tudhat feleletet adni. Kezdeményezésünktől nem várhatjuk valamiféle összefüggő kép kialakulását, de jelentős előrelépést igen, s talán a jövőbeli kutatás ösztönzését is. Ennek egyik legfőbb záloga az ülészak előadógárdájának jól ismert felkészültségén és várható fontos új eredményein túl, programunk interdiszciplináris jellege. A hódoltság művelődéstörténete másképpen nem is volna tárgyalható. Csak történészek, irodalomtörténészek, művészettörténészek, turkológusok, szlavisták, hebraisták, stb. közös erőfeszítésével érhetünk el ezen a téren igazi sikert. Előre is köszönet illeti ezért mindazokat a kollegákat, akik felkérésünknek eleget téve, saját tudásuk gyümölcseit a most következő napokban idehordják majd e dzsámi falai közé a tudomány gazdagítására és mindannyiunk okulására.